

ЧАСТИНА 4

ГАЛУЗЕВІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЯК СУЧАСНИЙ ГАЛУЗЕВИЙ ТРЕНД: АРХІТЕКТОНІКА ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

DOI: <http://doi.org/10.35668/978-966-926-502-9-11>

Чалюк Ю.О.

Розвиток соціальної сфери, глобальної та національних економічних систем, а також соціалізації цих систем формує відповідні принципи і визначає проблематику надання соціальних послуг. Спостерігаються суттєві відмінності, особливо у питаннях залежності від розвитку економіки країни (економічно розвинені країни і країни, що розвиваються, зокрема, з транзитивними економіками).

Наголосимо на наявності розгалуженої сукупності принципів надання соціальних послуг на глобальному рівні (див. рис. 1), яку кожна країна адаптує під власну соціальну систему й економічні можливості, що породжує відповідні проблеми.

Принцип мінімального рівня соціального захисту скерований на те, щоб гарантувати окремим особам чи домашнім господарствам через надання їм соціальних послуг розв'язати складні життєві проблеми. Рівень мінімального соціального захисту залежить від економічного розвитку країни, законодавчо-нормативного забезпечення надання соціальних послуг, історичних аспектів формування соціальної сфери у державі і від державної участі у соціальному захисті. Наведене призводить до таких проблем:

— у країнах з розвиненими економіками мінімальний рівень соціального захисту має дестимулюючий вплив на активність отримувачів послуг у вирішенні їхніх соціальних проблем і пове-

рення до самостійної життєдіяльності, а також стимулює збільшення потоків нелегальних мігрантів із країн, що мають низький рівень економічного і соціального розвитку;

Рис. 1. Принципи надання соціальних послуг на глобальному рівні

Джерело: систематизовано автором за даними^{217, 218}.

²¹⁷ Chapter 1. An Introduction to Social Problems, Social Welfare Organizations, and the Profession of Social Work. URL: https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/38141_book_item_38141.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

²¹⁸ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023).

— у країнах, що розвиваються, особливо з низьким і середнім доходом на душу населення, такий рівень переважно є недостатнім для повернення окремих осіб або домашніх господарств, які мають соціальні проблеми, до самостійної життєдіяльності, що спричиняє зріст соціального напруження у суспільстві і має негативний вплив на економіку та державні фінанси;

— у країнах із транзитивною економікою пошук оптимального розміру мінімального рівня соціального захисту веде до появи окремих осіб або домашніх господарств, які мають соціальні проблеми та які або є неохопленими соціальними послугами, або дістають їх незаконно чи у надмірній кількості.

Потреба у вирішенні соціальних проблем може бути репрезентована у двох площинах. По-перше, кожна соціальна послуга повинна задовольняти конкретну потребу окремих осіб або домашніх господарств, що мають соціальні проблеми. По-друге, не повинні пропонуватися такі соціальні послуги, на які немає попиту / потреби від отримувачів згаданих послуг.

В економічно розвинених країнах спостерігаємо проблеми з розробки і запровадження соціальних послуг стосовно соціального захисту окремих категорій громадян – нелегальні емігранти і трудові мігранти. Країни, що розвиваються, через брак фінансових ресурсів не в змозі запропонувати належний перелік соціальних потреб, які сприятимуть розв'язанню всіх соціальних проблем власних громадян. Так, лише 35 % дітей у країнах мають дієвий доступ до соціального захисту. При цьому такого захисту позбавлені майже дві третини дітей у світі, а це 1,3 млрд. осіб, які здебільшого проживають у країнах Африки та Азії²¹⁹. У державах із транзитивною економікою проблемою вбачається необхідність перегляду переліку соціальних послуг, оскільки частина з них не відповідає сучасним вимогам населення, а частина – неспроможна у повному обсязі бути виконана через недостатність фінансових ресурсів, наприклад, безкоштовний проїзд чи медичне обслуговування.

Точність у визначенні мети і завдань надання послуг є важливою у розробці та реалізації соціальної політики й напрацювання соціальних стратегій. Проблемою тут вбачається встановлення нових цілей і завдань надання соціальних послуг населенню у країнах, що розвиваються, і державах із транзитивною економі-

---

²¹⁹ МОП. Доповідь про соціальний захист у світі у 2017–2019 роках. Забезпечення загального соціального захисту для досягнення цілей у сфері сталого розвитку. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/-ro-geneva/sro-moscow/documents/publication/wcms_646848.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

кою під впливом зміни політичного курсу, вимог міжнародних організацій та безпосередньо окремих груп населення. Отже, часта зміна цілей і завдань надання соціальних послуг не дозволяє оцінити їх ефективність і результативність, а також потребує додаткових фінансових вкладень в умовах жорсткого дефіциту.

Окремою проблемою є те, що такий стан поточних справ у певній країні знижує зацікавленість до інвестування у надання соціальних послуг з боку міжнародних благодійних організацій, транснаціональних і багатонаціональних корпорацій, а також національних меценатів.

Доступність надання соціальних послуг і відсутність будь-якої дискримінації – один із ключових сучасних принципів побудови системи надання соціальних послуг. Цей вид послуг має бути доступним для будь-якої особи чи домашнього господарства, якщо такий суб'єкт має право на їхнє отримання та потребує розв'язання відповідних соціальних проблем²²⁰. Перешкоди у реалізації згаданого принципу надання соціальних послуг спостерігаються у всіх без винятку країнах.

В економічно розвинених державах проблемою є доступ до соціальних послуг мешканців сільської місцевості і трудових мігрантів та емігрантів, а також частково молоді²²¹. У країнах, що розвиваються, політичні, економічні, інфраструктурні та інституційні проблеми знижують доступ серед населення до соціальних послуг. Так, за даними Міжнародної організації праці, 71 % населення світу, або 5,2 млрд. осіб, повністю або частково бракує доступу до соціальних послуг і вони позбавлені соціального захисту. Більшість такого населення припадає на країни, що розвиваються²²².

У державах із транзитивною економікою питання доступу населення до соціальних послуг і дискримінації пов'язані зі скороченням фінансування соціальної сфери, а також із реформуванням інфраструктури надання соціальних послуг. Це відбувається тоді, коли державні служби вже перестають надавати послуги, а комерційні і некомерційні організації не готові до їх надання у повному обсязі.

---

²²⁰ Chapter 1. An Introduction to Social Problems, Social Welfare Organizations, and the Profession of Social Work. URL: https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/38141_book_item_38141.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

²²¹ WKKF. Meeting the Challenge of Social Service Delivery in Rural Areas. URL: <https://www.wkkf.org/news-and-media/article/2004/02/meeting-the-challenge-of-social-service-delivery-in-rural-areas> (дата звернення: 26.10.2023)

²²² МОП. Доповідь про соціальний захист у світі у 2017–2019 роках. Забезпечення загального соціального захисту для досягнення цілей у сфері сталого розвитку. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/publication/wcms_646848.pdf (дата звернення: 26.10.2023).

Останнім часом фіксується покращення ситуації з виконання досліджуваного принципу за допомогою використання цифрових технологій. А це викликає нові проблеми, пов'язані з доступом і через складності з матеріальним забезпеченням, розвитком відповідної інфраструктури і навчанням населення і соціальних робітників. Пропорційність пільг і послуг, іншими словами, мають бути належні за обсягом та формою²²³.

Перешкодою у виконанні цього принципу є для країн, що розвиваються, і країн із транзитивною економікою брак фінансових ресурсів. Інституційні проблеми не в змозі забезпечити відповідність пільг і послуг, коли пільги досить часто виявляються більшими, ніж можуть бути забезпечені через соціальні послуги (медичне обслуговування, освіта, допомога безробітним та ін.).

Ураховуючи обсяги надання соціальних послуг і фінансових ресурсів, що їх витрачають міжнародні організації, державні та недержавні інститути на соціальний захист населення, принцип солідарності вбачається нам базовим і таким, що покликаний забезпечити ширші обсяги і вищу ефективність у розв'язанні соціальних проблем окремих осіб, домашніх господарств і груп населення²²⁴.

Проблеми економічно розвинених країн у дотриманні принципу солідарності у наданні соціальних послуг можна визначити такі, як намагання оптимізувати податки і знизити витрати на соціальні заходи з боку представників бізнесу, особливо великого; небажання частини населення нести солідарну відповідальність за надання соціальних послуг тим, хто має соціальні проблеми; наявність значної дискусії у суспільстві щодо допомоги іншим країнам та участі у відповідних міжнародних організаціях.

Для країн, що розвиваються, проблемами солідарної участі у наданні соціальних послуг є недостатній базис тих, хто має фінансувати надання соціальних послуг за рахунок податків та інших платежів; низька ефективність податкових систем, що знижує солідарну відповідальність за соціальний захист населення, особливо з боку осіб і домашніх господарств із великими доходами; наявність тіньового ринку.

---

²²³ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023)

²²⁴ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023)

Для країн із перехідною економікою перешкодами у реалізації наведеного принципу надання соціальних послуг можна назвати такі: недовіра до податкових систем країни і намагання уникнути оподаткування; наявність тіньового ринку, що знижує солідарні виплати на соціальний захист; реформування податкових систем, що зменшує солідарні виплати на соціальні послуги; недостатність фінансових ресурсів для надання соціальних послуг у повному обсязі.

Особиста відповідальність – базовий принцип отримання соціальних послуг. Саме окремі особи, домашні господарства, що мають соціальні проблеми, визначають їх глибину, потребу у підтримці і беруть на себе відповідальність за повернення до нормальної життєдіяльності, відмовляючись від одержання соціальних послуг. Варто вказати, що проблематика особистої відповідальності притаманна усім групам країн, що розглядаються у дослідженні.

Ми виокремили такі види проблеми: отримувачі соціальних послуг навмисно не відмовляються від них або необґрунтовано підвищують масштаби власних складних життєвих обставин; отримувачі соціальних послуг здебільшого виявляють пасивність і не бажають повертатися до нормальної життєдіяльності, навіть із психологічних причин; отримувачі соціальних послуг не усвідомлюють і не можуть оцінити обсяг власних проблем та період відмови від таких послуг через інертність саме тих, хто надає такі послуги, у тому числі консультативну, інформаційну та освітню допомогу. Одержання соціальних послуг покликано стимулювати участь у житті суспільства та підтримці суспільних відносин окремих осіб, домашні господарства і груп населення, які мають соціальні проблеми²²⁵.

Інтеграція у суспільство – одне з ключових завдань надання соціальних послуг. Розглянемо проблематику реалізації цього принципу системи надання соціальних послуг, особливо у країнах, що розвиваються, і державах із транзитивною економікою. Прикладом тут може слугувати підтримка людей з обмеженими фізичними можливостями або осіб (домашні господарства), що мають соціальні проблеми і територіально розташовані у сільській місцевості.

Раціональна структура системи надання соціальних послуг покликана забезпечувати максимально можливу ефективність

---

²²⁵ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023)

правових, економічних та фінансових зв'язків між державними і недержавними, національними і міжнародними інститутами, надавачами й отримувачами послуг. Структура системи надання соціальних послуг залежить також від соціальної політики та державного управління²²⁶.

Кожна з обраних для проведення дослідження груп країн має складності у побудові та забезпеченні раціональної структури надання соціальних послуг.

Економічно розвинені країни перебувають у пошуку балансу між державними і недержавними, комерційними і некомерційними інститутами, що виступають або замовниками, або надавачами соціальних послуг. І проблемою тут є забезпечення ефективності, результативності, інклюзивності надання таких послуг.

Окремим питанням стоїть недопущення необґрунтованих фінансових витрат і збільшення навантаження на соціальні служби та соціальних працівників.

Країни, що розвиваються, мають складності у формуванні такої системи виходячи з наявних фінансових і економічних можливостей, а також у межах активізації залучення до надання соціальних послуг міжнародних організацій, транснаціональних і багатонаціональних корпорацій та інших міжнародних інвесторів у соціальну сферу. Значною проблемою тут нам вбачається вплив політичної складової на побудову раціональної структури системи надання соціальних послуг.

Для держав із транзитивною економікою головною перешкодою у формуванні раціональної структури системи надання соціальних послуг є існування атавізмів старої системи та інституційних пасток, що порушують умову раціональності. Проте усунення цих завад потребує критичних зусиль, що призведе до зниження ефективності системи, яке неможливе у рамках боротьби політичних еліт і постійного тиску на владні структури.

Свобода вибору дозволяє підвищити рівень участі отримувачів соціальних послуг у системі надання таких послуг та їхню активність на шляху повернення до нормальної життєдіяльності. З питаннями свободи вибору стикаються переважно країни, що розвиваються, і держави з транзитивною економікою. Країни, що розвиваються, враховуючи обмеженість фінансових можливостей і нерозвиненість систем надання соціальних послуг, не в змозі надати отримувачам соціальних послуг свободу вибору їх отри-

---

²²⁶ EUCERD. Guiding Principles for Specialised Social Services. European Union Committee of Experts on Rare Diseases, 2013. 21 p.

мання. У такому разі можлива лише ситуація, коли послугу можуть або одержувати, або ні.

Для країн із перехідною економікою характерними перешкодами є авторитарне й адміністративне нав'язування соціальних послуг їхнім споживачам, а це зменшує рівень свободи вибору згаданих послуг. У цих державах досить часто соціальні послуги надають державні соціальні служби, які не мають альтернатив. Окремою проблемою свободи вибору соціальних послуг їх отримувачами у зазначених групах країн є недостатня поінформованість отримувачів про послуги, їх надавачів, можливості вибору та юридичні права окремих осіб, домашніх господарств і груп населення, що мають соціальні проблеми.

Суспільний інтерес визначається як зацікавленість окремих членів суспільства, домашніх господарств, суб'єктів господарювання, груп громадян, інститутів у підтримці системи надання соціальних послуг²²⁷. За допомогою суспільного інтересу вибудовується раціональна система надання соціальних послуг, залучається суспільство, його окремі групи і громадяни до дискусії щодо структури системи соціальних послуг, формується позитивний імідж участі у наданні соціальних послуг.

Проблема суспільного інтересу властива усім групам обраних для дослідження країн. Якщо в економічно розвинених державах зафіксовано проблему складності з виявом заінтересованості окремих груп суспільства (бідні, трудові мігранти, емігранти та ін.), то у країнах, що розвиваються, і у державах із транзитивною економікою через наявність у більшості населення інших проблем (доходи, відпочинок, освіта, медичне обслуговування та ін.), інтерес до системи надання соціальних послуг мають лише окремі активісти, спеціалізовані організації чи групи населення (наприклад, благодійні організації), суб'єкти господарювання, що залучені до системи, а також державні і муніципальні інститути.

Ураховуючи суспільну значущість і солідарну участь членів суспільства, а також громадян, для системи надання соціальних послуг важливим є *прозорість і неупередженість*. Саме цей принцип системи дозволяє контролювати як тих, хто надає соціальні послуги, так і фінансові потоки, спрямовані на надання згаданих послуг. Зацікавлена сторона повинна мати можливість одержувати інформацію про інститут, що замовив або надав со-

---

²²⁷ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023)

ціальну послугу, отримувача послуг, джерело та обсяги фінансування послуги, використання фінансових ресурсів у наданні соціальної послуги, характеристики соціальної послуги, умови отримання і надання соціальної послуги, конкурентів серед надавачів соціальних послуг (за наявності) і серед самих послуг (за наявності), прибутковість надавача соціальних послуг²²⁸.

Проблеми прозорості та неупередженості у разі надання соціальних послуг є у країнах, що розвиваються, і державах із транзитивною економікою. Причинами появи проблем є корупція; нерозвиненість інформаційних технологій; законодавчі обмеження (у законодавчих і нормативних актах не деталізовано питання прозорості і неупередженості); непрозорість державних і муніципальних інститутів, що надають соціальні послуги; політичні конфлікти і протидія окремих політичних сил; рівень підготовки соціальних працівників.

Зростання соціальних проблем у суспільстві та залучення до надання соціальних послуг, крім державних інститутів, інших суб'єктів системи (міжнародні та іноземні організації, іноземні та національні суб'єкти господарювання, іноземні та національні некомерційні організації, окремі фізичні особи) вимагають використання спільного підходу до надання таких послуг²²⁹.

У кожній групі країн, що обрані для дослідження, спостерігаються проблеми з реалізацією принципу побудови системи надання соціальних послуг. У розвинених країнах проблемою є боротьба за імідж і складність виходу на ринок соціальних послуг міжнародних та іноземних організацій / інститутів. У країнах, що розвиваються, ключовим вбачаються питання відсутності розроблених соціальної політики і відповідних стратегій, що не дозволяє працювати суб'єктам системи разом. Причиною проблеми у цих країнах також можна вважати намагання здобути додаткові політичні дивіденди. У державах із транзитивною економікою складності у межах використання спільного підходу у разі надання соціальних послуг є неготовність соціальної сфери до реалізації цього принципу. Також проблемою можна вважати і політичну та законодавчо-нормативну складові, де у межах першої – окремі політичні сили намагаються набути додаткові політичні

---

²²⁸ Peto Z., Bungo G., Xhoxhaj A. Basic Principles of the System of Social Services and Assistance. Academicus. *International Scientific Journal*. 2021. № 3. Pp. 61-74.

²²⁹ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023)

дивіденди, а друга – не дозволяє реалізувати принцип у законодавчому полі країни.

Рівні умови та можливості торкаються як замовників / надавачів соціальних послуг, так і отримувачів. Цей аспект сприяє підвищенню конкуренції та впливає на активність цих двох груп суб'єктів системи надання соціальних послуг, виступаючи головною складовою у піднесенні ефективності та результативності системи²³⁰.

Труднощі переважно існують у країнах, що розвиваються, і державах з перехідною економікою. Причинами цього назвемо нерозвиненість законодавчо-нормативної бази; преференції для державних чи приватних соціальних служб; корупція; недостатня поінформованість отримувачів соціальних послуг; неналежний рівень захисту прав надавачів або отримувачів соціальних послуг; політична боротьба між окремими суспільними групами.

Сучасна система надання соціальних послуг базується на дотриманні відповідних стандартів якості, що передбачає оцінку якості надання таких послуг. Оцінка та дотримання відповідної якості соціальних послуг дозволяє підвищити рівень задоволення отримувачів та оптимізувати витрати ресурсів на надання таких послуг, зокрема, фінансових і трудових.

Проблемами країн, що розвиваються, і держав із перехідною економікою є відсутність критеріїв та методик оцінки якості надання соціальних послуг; нерозвиненість системи оцінки якості надання соціальних послуг, у тому числі стандартизації, акредитації, ліцензування; правове неврегулювання оцінки якості надання соціальних послуг.

Координація як принцип побудови та функціонування системи надання соціальних послуг стосується таких аспектів, як забезпечення якості взаємозв'язків між різними суб'єктами системи; формування трансграничних зв'язків у питаннях соціального захисту; побудова діалогу між зацікавленими учасниками системи, зокрема отримувачами послуг; узгодження дій суб'єктів системи у контексті досягнення цілей і завдань системи надання соціальних послуг²³¹.

---

²³⁰ University of Nevada. Understanding The 12 Grand Challenges for Social Work. URL: <https://onlinedegrees.unr.edu/blog/understanding-the-12-grand-challenges-for-social-work> (дата звернення: 26.10.2023)

²³¹ European Economic and Social Committee. Principles for effective and reliable welfare provision systems. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/principles-effective-and-reliable-welfare-provision-systems> (дата звернення: 26.10.2023)

Проблеми координації у системі надання соціальних послуг спостерігаються у всіх типах країн, що обрані для дослідження. В економічно розвинених державах причиною є розгалуженість замовників і надавачів соціальних послуг та боротьба за отримувачів. У країнах, що розвиваються, причиною проблем є недостатній розвиток системи надання послуг, корупція і проблеми формування законодавчо-нормативної бази у сфері соціального захисту населення. У державах із транзитивною економікою наявні складності з процесами децентралізації та зниження ролі державних інститутів у соціальній сфері.

Компетентність має створювати надійні умови для ефективності, результативності, якості надання соціальних послуг і недопущення до надання цих послуг невідготовлених фізичних осіб, а також суб'єктів господарювання, організацій / установ. Компетентність забезпечується побудовою системи навчання соціальних працівників, їх досвідом роботи, можливістю застосування знань у соціальній сфері, що сприятиме зниженню соціальної напруженості та підвищенню рівня задоволення отримувачів послуг.

Проблеми компетентності торкаються структури і функціонування систем надання соціальних послуг у країнах, що розвиваються, і державах із транзитивною економікою. Це пов'язано з відсутністю чи недосконалістю системи навчання соціальних працівників або підвищення їхньої кваліфікації; питаннями фінансування підготовки соціальних робітників; неврегульованістю питань щодо вимог до замовників і надавачів соціальних послуг; низькою якістю контролю за професійною діяльністю надавачів соціальних послуг.

Гідність людини – базовий принцип формування і функціонування системи надання соціальних послуг. Соціальні працівники повинні ставитися до кожного зі споживачів соціальних послуг із повагою і виявом турботи, ураховуючи індивідуальні особливості, а також допомагати соціальному самовизначенню таких споживачів²³².

Зазначаємо і наявність питань у забезпеченні принципу гідності людини у разі формування і функціонування систем надання соціальних послуг в усіх обраних для дослідження групах країн. Причини цього можна назвати такі: завантаженість

---

²³² Chapter 1. An Introduction to Social Problems, Social Welfare Organizations, and the Profession of Social Work. URL: https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/38141_book_item_38141.pdf (дата звернення: 26.10.2023)

як соціальних служб загалом, так і окремих соціальних працівників зокрема; невідповідність соціальних робітників чи їх некомпетентність; психологічна втома соціальних працівників; неефективність побудови системи або їхніх структур; загальна неготовність систем чи окремих суб'єктів обслуговувати встановлену кількість отримувачів соціальних послуг, і навіть у кризових ситуаціях.

Ураховуючи різноманіття окремих осіб, домашніх господарств і груп населення, а також їх соціальних проблем, система надання соціальних послуг має бути універсальною, тобто такою, що спроможна розв'язати принаймні більшість індивідуальних соціальних питань населення країни.

Отже, *принцип універсальності системи надання соціальних послуг* вказує, що система має вплив на всіх громадян країни, ефективна на всій території, має відповідне законодавче забезпечення для вирішення соціальних проблем громадян, забезпечує задоволення потреб отримувачів соціальних послуг до певного базового (мінімального) рівня²³³.

Економічно розвинені країни стикаються із проблемами у межах реалізації принципу універсальності через зростання індивідуальних потреб і розширення свободи вибору окремих осіб, домашніх господарств і груп населення. За цих обставин потреби зростають або змінюються швидше, ніж встигає реагувати система соціального захисту країни.

Країни, що розвиваються, через брак фінансових коштів і нерозвиненість системи надання соціальних послуг можуть забезпечувати часткове задоволення потреб окремих осіб, домашніх господарств і груп населення, що мають соціальні проблеми. Проте такий перебіг справ порушує принцип універсальності.

Держави з транзитивною економікою мають складності з універсальністю системи надання соціальних послуг через її реформування і перебудову, що знижує можливості реакції системи на сучасні соціальні проблеми у суспільстві.

Організація системи надання соціальних послуг базується на партнерстві між замовниками, надавачами та отримувачами послуг. Партнерство допомагає підвищити результативність, ефективність та якість соціального захисту, а також розширює охоп-

---

²³³ Peto Z., Bungo G., Xhoxhaj A. Basic Principles of the System of Social Services and Assistance. Academicus. *International Scientific Journal*. 2021. № 3. Pp. 61-74.

лення потреб окремих осіб, домашніх господарств і груп населення, які мають соціальні проблеми²³⁴.

Проблеми партнерства у межах функціонування систем надання соціальних послуг наявні у країнах, що розвиваються, і державах із транзитивною економікою. Причинами є такі: недостатнє законодавче забезпечення взаємодії суб'єктів системи; корупція; політична боротьба; протидія державного і приватного сектору у сфері соціального захисту; підготовка державних службовців та адміністраторів приватних соціальних служб.

Зростання кількості та різноманіття потреб окремих осіб, домашніх господарств і груп населення, які мають соціальні проблеми, потребують застосування принципу децентралізації у разі формування і функціонування системи надання соціальних послуг. *Децентралізація* сприяє збільшенню кількості соціальних послуг, підвищенню обсягів допомоги, прискоренню поширення послуг по всій країні, зокрема й у сільській місцевості, забезпеченню якості надання соціальних послуг²³⁵.

Проблеми децентралізації фіксуються у країнах, що розвиваються, і державах із транзитивною економікою. Це пов'язано з формуванням законодавчо-нормативної бази соціального захисту населення; конфліктом інтересів державних і місцевих владних інститутів; побудовою системи фінансування соціального захисту; особливостями бюджетних відносин між центральною і регіональною владою; розподілом і перерозподілом фінансових потоків у країні, у тому числі й у бюджетній сфері²³⁶.

Намагання підвищити ефективність соціального захисту сприяло *зростанню ролі індивідуального підходу в наданні соціальних послуг*. Розуміння індивідуальних особливостей соціальних питань окремої особи і домашнього господарства дозволяє збільшити ефективність допомоги й оптимізувати обсяги ресурсів на її надання.

Причини проблем застосування індивідуального підходу в усіх обраних для дослідження групах країн можна назвати такі:

---

²³⁴ Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 26.10.2023)

²³⁵ Про соціальні послуги. Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 18. ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 26.10.2023)

²³⁶ Нечосіна О. Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис. Соціальні послуги в громадах – підтримка реформи соціальної політики в Україні. Київ, 2019. 16 с.

завантаженість соціальних служб та окремих соціальних робітників; залучення фінансових ресурсів; побудова систем надання соціальних послуг, що спрямована на масовість; неготовність зміни підходів до надання соціальних послуг національними система соціального захисту.

Реалізація значної кількості принципів побудови і функціонування системи надання соціальних послуг стикається з проблемами, що можна визначити як найбільш характерними для країн, що розвиваються, і держав із транзитивною економікою. Однак в економічно розвинених державах також було виявлено проблеми реалізації принципів системи надання соціальних послуг²³⁷.

Отже, ефективність, результативність та якість соціальних послуг залежать від побудови системи їх надання як на глобальному, так і національному рівнях (див. рис. 2).

Наголосимо на помітній дії складових соціальної політики щодо надання соціальних послуг на національному рівні, де:

— законодавчо-нормативна складова містить сукупність законодавчих і нормативних актів на національному рівні, а також ратифікованих міжнародних і міждержавних угод;

— фінансово-економічна складова забезпечує зв'язок соціальної сфери з глобальною і національними економічними системами та визначає рівень фінансової і комерційної підтримки у наданні соціальних послуг;

— кадрово-освітня складова містить систему навчання співробітників соціальних служб, а також підбір, навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації осіб, пов'язаних із наданням соціальних послуг;

— організаційна складова формує вертикальні і горизонтальні зв'язки між учасниками системи надання соціальних послуг;

— інформаційна складова забезпечує функціонування інформаційних потоків між учасниками системи надання соціальних послуг, і навіть включає використання сучасного програмного забезпечення та диджиталізацію надання цих послуг²³⁸.

---

²³⁷ EUCERD. Guiding Principles for Specialised Social Services. European Union Committee of Experts on Rare Diseases, 2021. 21 p.

²³⁸ Sardak S., Bilskaya O., Simakhova A. Potential of economy socialisation in the context of globalisation. *Economic Annals-XXI*. 2017. Pp. 164 (3-4), 4-8.

Ключовим елементом системи надання соціальних послуг є надавачі або замовники таких послуг.

Ми виокремили три ймовірні варіанти роботи суб'єктів системи надання послуг.

1. Замовниками і надавачами соціальних послуг виступають одні й ті ж соціальні служби. Такий варіант використовують у країнах, в яких або переважна більшість цих послуг надається державними соціальними службами, або коли соціальна інфраструктура недостатньо розвинена²³⁹.

2. Замовники і надавачі соціальних послуг – це різні суб'єкти системи соціальних послуг. За такого варіанта замовниками виступають як державні, так і недержавні інститути, а надавачами – переважно відповідні комерційні та некомерційні організації, а також окремі фізичні особи, які мають відповідні дозволи (ліцензії, акредитацію, сертифікати та ін.). Такий підхід характерний здебільшого для економічно розвинених країн²⁴⁰.

3. У системі наявні як замовники, що виступають і надавачами соціальних послуг, так і замовники та надавачі соціальних послуг, які або лише замовляють, або лише надають послуги. Цей варіант актуальний для економік перехідного типу чи для тих, що намагаються розвинути і реформувати соціальну сферу до другого варіанта функціонування надавачів / замовників соціальних послуг²⁴¹.

Розкриваючи роль надавачів / замовників надання соціальних послуг, слід звернути увагу на піднесення ролі місцевих інститутів. Це пов'язано з підвищенням значущості місцевого самоврядування у різних країнах, а також міжнародних організацій, національних інститутів інших країн і міжнародних благодійних фондів. Останні три групи суб'єктів системи надання соціальних послуг виступають головними замовниками надання цих послуг для країн, що розвиваються, а також держав із транзитивною економікою²⁴².

З іншого боку, поліпшується роль бізнесу як надавачів або замовників надання соціальних послуг, коли суб'єкти господарювання можуть надавати / замовляти надання послуг для своїх

---

²³⁹ Wang Y., Benner A. D. Cultural socialization across contexts: family-peer congruence and adolescent well-being. *Journal of Youth and Adolescence*. 2016. № 45(3). Pp. 594-611.

²⁴⁰ Filstad C. Organizational commitment through organizational socialization tactics. *Journal of Workplace Learning*. 2021. № 23(6). Pp. 376-390.

²⁴¹ Penninx R. Problems of and solutions for the study of immigrant integration. *CMS*. 2019. № 7 (13). Pp. 1-11.

²⁴² United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 26.10.2023)

працівників чи громадян країни, в якій провадять виробничу чи фінансову діяльність у межах реалізації власних програм соціальної відповідальності.

Соціальні послуги виступають складовою соціалізації глобальної та національних економічних систем. Наголошуємо, що загальний базис / принципіві основи під час формування системи надання соціальних послуг на рівні глобальної економіки та створення таких систем у національних економіках залежно від їх розвитку (розвинені, ті, що розвиваються, перехідні / транзитивні) має певні відмінності. Наведена ситуація потребує дослідження у межах проведення оцінки впливу соціальних послуг на соціалізацію глобальної економічної системи.

Принципові основи формування системи соціальних послуг на рівні глобальної економіки виступають підґрунтям систем соціальних послуг на рівні національних економік і мають стратегічний вплив на забезпечення соціального захисту населення світу (рис. 3).

Рис. 3. Принципові основи / базис формування системи надання соціальних послуг на рівні глобальної економіки

Джерело: власні дослідження автора

Комплексний підхід до формування системи соціальних послуг дозволяє зменшити негативний вплив соціальних виплат на глобальну економіку у рамках її соціалізації. Вирішення соціальних проблем населення світу у комплексі зі зростанням глобальної економіки дозволяє напрацювати нові шляхи розвитку системи, здобути синергетичний ефект і забезпечити поступове збільшення соціального захисту у всіх країнах світу. Реалізація комплексного підходу дозволяє розвивати третинний сектор глобальної економіки та отримувати додаткові замовлення від соціальної сфери для суб'єктів підприємницької діяльності. Особливо наголосимо на зростанні участі недержавних інститутів у соціальному захисті населення на глобальному рівні.

Підвищення рівня фінансових витрат – ключова проблема соціальної сфери на глобальному та національному рівнях, що потребує пошуку нових джерел залучення фінансових ресурсів і слугує базисом створення системи надання соціальних послуг на рівні глобальної економіки. Боротьба за фінансові ресурси для соціальної сфери сприяє збільшенню рівня ефективності системи надання соціальних послуг і залученню нових спонсорів та інвесторів. Підкреслимо постійний тренд на розширення участі у фінансуванні надання соціальних послуг на глобальному рівні недержавних інститутів, організацій та установ, а також зріст ролі окремих осіб, зокрема й багатих, у формуванні системи соціальних послуг.

Збільшення чисельності населення світу, пошук нових шляхів вирішення соціальних проблем, розвиток систем соціального захисту у країнах, що розвиваються, запровадження інклюзивності позитивно впливає на постійний висхідний тренд стосовно обсягів і кількості соціальних послуг. Так, за даними Міжнародної організації праці (МОП)²⁴³, якщо у 1960 р. менше як 20 % населення світу мали доступ до повного переліку соціальних послуг (усі напрями соціального захисту), то вже у 2015 р. йдеться про майже половину населення світу, де проблеми мають країни Африки і частина країн Азії та Південної Америки. Прикладом можуть слугувати країни із найбільшою кількістю населення: у 1960 р. у Китаї надавались соціальні послуги з 5-ти напрямів соціального захисту, у 2015 р. – понад 7 напрямів; в Індії у 1960 р. було охоплено 5 напрямів соціального захисту, а у 2015 р. – уже 7 таких напрямів; у США у 1960 р. напрямів соціального захисту

---

²⁴³ ILO. World Social Protection Data Dashboards. URL: <https://www.social-protection.org/gimi/WSPDB.action?id=13> (дата звернення: 18.11.2021).

було 6, а у 2015 р. – більш як 7. Окремо наголосимо на активізації використання програмних продуктів і комп'ютерної техніки у наданні соціальних послуг, що веде до появи нових послуг і розширює їх обсяги надання та збільшує кількість.

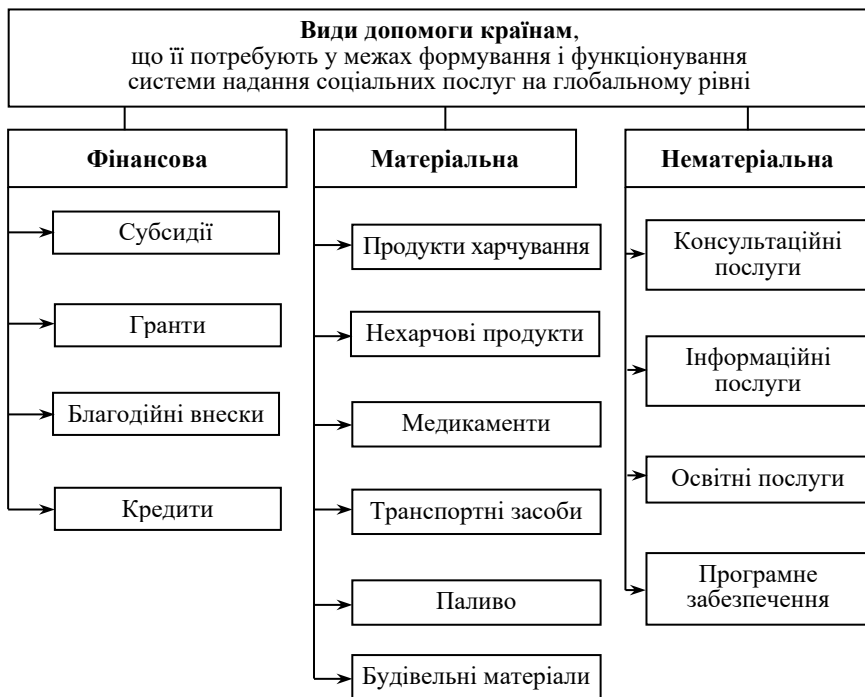
Розвиток глобальної системи соціального захисту і соціалізація світової економіки спрямовані на ширше охоплення соціальними послугами населення в усіх країнах світу. При цьому спостерігаються складності навіть в економічно розвинених країнах через наявність недоліків у соціальній інфраструктурі сільської місцевості і вилучення частини населення з системи соціального захисту. Так, у Великій Британії відсоток охоплення населення соціальними послугами становить 93,5, Португалії – 90,2, Іспанії – 80,9, США – 76,1 %. Серед країн із транзитивною економікою відмічаємо наявність країн із стовідсотковим охопленням населення соціальними послугами (Словенія, Казахстан) і держав, що мають низький рівень охоплення: Вірменія – 47,3 %; Азербайджан – 40,3 %; Грузія – 28,6 %. Щодо країн, що розвиваються, то тут також є держави з високою часткою охоплення населення соціальними послугами: Уругвай – 94,5 %; Коста-Ріка – 72 %. Однак переважно у країнах, що розвиваються, фіксуються значні складності з досягненням соціальними послугами. Так, серед країн Африки частка охоплення не перевищує 30 % (виняток – ПАР з 48 %), а в Індії соціальні послуги можуть отримувати лише 19 % населення.

Однією з принципових основ формування системи надання соціальних послуг на глобальному рівні є регламентація. Це дозволяє встановлювати загальносвітові вимоги до соціального захисту; вибудовувати систему управління світовою соціальною сферою; визначати напрями взаємодії з глобальною економічною системою; концентрувати увагу на найбільш суттєвих глобальних соціальних питаннях; вишукувати способи розв'язання складних питань; удосконалювати міжнаціональну співпрацю у соціальній сфері.

Формування системи надання соціальних послуг на рівні глобальної економіки скеровано на боротьбу з дискримінацією. Укажемо на наявність дискримінації у соціальній сфері за гендерними, расовими ознаками, національною належністю, віком, місцем проживання, існуванням соціальних потреб.

Соціальний захист потребує досить великих витрат ресурсів, зокрема й фінансових, й існування країн, яким необхідна допомога. Наголошуємо на урахуванні цих аспектів під час формування системи надання соціальних послуг на глобальному рівні. У ме-

жах глобальної соціальної сфери сформувалася сукупність міжнародних інститутів, некомерційних і комерційних організацій (наднаціональних і національних), а також перелік напрямів допомоги, яка може бути надана країнам, що відчувають нестачу в цьому. Допомога може мати разовий характер (наприклад, стихійне лихо, техногенна катастрофа); непостійний характер (наприклад, економічна та соціальна кризи чи війсьничий конфлікт); постійний характер (наприклад, у разі неможливості національної економічної системи самостійно впоратися з соціальними потребами суспільства чи за необхідності вносити докорінні довгострокові зміни у соціальну сферу). Найвні різні види допомоги країнам, що її потребують, у межах формування і функціонування системи надання соціальних послуг на глобальному рівні (рис. 4).

Рис. 4. Види допомоги країнам, що її потребують у межах формування і функціонування системи надання соціальних послуг на глобальному рівні

Джерело: власні дослідження

Гранти і субсидії у межах допомоги країнам, що її потребують, здебільшого мають цільовий характер, тоді як благодійні внески і кредити можуть бути використані на підтримку системи надання соціальних послуг загалом. Матеріальну допомогу переважно надають найбільш бідним країнам, країнам, що постраждали від стихійного лиха або техногенної кризи, для недопущення гуманітарної катастрофи. Нематеріальна допомога має за мету розбудову чи реформування діючої національної системи соціального захисту і надається як країнам, що розвиваються, так і державам із транзитивною економікою.

Формування глобальної системи надання соціальних послуг базується на забезпеченні рівності між країнами попри їх економічний розвиток, а також на гарантуванні рівності між окремими особами, домашніми господарствами і групами населення. Для досягнення паритету світові ресурси, що спрямовуються на соціальний захист, повинні бути розподілені справедливо, а це досягається завдяки функціонуванню наднаціональних міжнародних інститутів і некомерційних наднаціональних організацій. Рівність у функціонуванні системи надання соціальних послуг у глобальній площині може забезпечуватись трьома шляхами: якісний результат від надання послуг; рівні можливості в отриманні соціального захисту; однакове ставлення до всіх, хто має соціальні проблеми.

Висновки. Функціонування та розвиток системи надання соціальних послуг на глобальному рівні має у підґрунті *відповідну інституційну систему*, що містить:

— обов'язкові до виконання для більшості країн світу *нормативні документи*; виняток становлять країни, що не інтегровані до глобальної системи надання соціальних послуг, наприклад, Північна Корея;

— *міжнародні інститути* регулюючого і регламентуючого впливу на формування системи, а також такі, що забезпечують надання фінансової, матеріальної або нематеріальної допомоги країнам, які її потребують; міжнародні інститути є одними з ключових учасників у формуванні інформаційної системи на глобальному рівні стосовно забезпечення соціального захисту населення;

— *наднаціональні некомерційні інститути*, що переважно концентрують увагу на вирішенні окремих соціальних проблем (голод, соціальний захист дітей, материнства та ін., і навіть в окремих регіонах світу);

— *наднаціональні комерційні інститути*, що беруть участь у соціальному захисті, спираючись на подальше отримання прибутку або іншого зиску (наприклад, транснаціональні та багатонаціональні компанії);

— *перелік соціальних послуг та опис технологій їх надання* у різних країнах світу, що дозволяє інтегрувати окремі соціальні послуги до національних систем надання соціальних послуг чи здійснювати оптимізацію надання таких послуг на рівні окремих країн світу;

— *сукупність практичних аспектів* формування та розвитку систем надання соціальних послуг для подальшої імплементації до національних систем соціального захисту, переважно у країнах, що розвиваються, та державах з перехідною економікою.

Отже, формування і функціонування системи надання соціальних послуг на глобальному рівні спирається на рівний доступ до інформації зацікавлених суб'єктів (національні уряди, комерційні та некомерційні організації, засоби масової інформації, окремі групи населення, домашні господарства та особи). Формування інформаційної системи дозволяє підвищити ефективність і якість надання соціальних послуг, а також дати можливість ознайомитися з досвідом різних країн у розв'язанні соціальних проблем і провести імплементацію до національних систем соціального захисту.

Yuliia Chaliuk, Ph.D., Docent,
Professor at the Department of Economic Theory,
Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-4128-392X>

Чалюк Юлія Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-4128-392X>